

пасности показывает, что предотвращение угроз экономическому развитию зависит от многих факторов: экономических, социальных, политических, военных, правовых, геополитических, духовных и др. От степени гармонизации этих факторов будут зависеть защита национальных интересов, обеспечение экономической безопасности Украины, ее экономическое могущество, благосостояние и процветание украинского народа. Однако форма практической реализации приведенного сценария требует дополнительных исследований.

Литература

1. Александров В.В., Задорожный Г.В., Юрченко Е.Е. Финансово-кредитная система как фактор экономической безопасности транзитивного общества. – Харьков: Изд-е ХНУ им. В.Н. Каразина, 2002. –235 с.
2. Ахиезер А.С. Архаизация в российском обществе как методологическая проблема // Общественные науки и современность. –2001. -№2. -С.95.
3. Бандурка О.М., Духов В.Є., Петрова К.Я., Червяков І.М. Основи економічної безпеки. –Харків: Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2003.–236с.
4. Задорожный Г.В. Транзитивная экономика и модели дальнейшего развития общества // Вісник ХНУ. Економічна серія. –1998. -№404. –С. 43-51.
5. Неклеса А.И. Трансмутация истории // Вопросы философии. – 2001. - №3. -С.58-59.
6. Пастернак-Таранушенко Г.А. Філософські засади забезпечення економічної безпеки держави (з викладенням основ філософії екосистейту) // Стратегічна панорама. –2001. -№1-2. –С.72-77.
7. Экономическая безопасность: Производство – Финансы – Банки / Под ред. В.К. Сенчагова. –М.: ЗАО «Финтрасинформ», 1998. –621 с.
8. Яковенко Л.І. Фактори формування конкурентоспроможності економіки України // Социальная экономика. – 2003. - № 2-3. – С. 78 – 82.
9. Sustainable Development – Leitziel auf der Weg in das 21.Jahrhundert. -Köln, 1994. –Р.70.
10. Нуреев Р. Теории развития: институциональные концепции становления рыночной экономики // Вопросы экономики. –2000. -№6. –С.126-145.

Статья поступила в редакцию 14.01.2005

**Л.А. ЯРЕМКО, к.е.н., доцент,
Львівська комерційна академія**

ІНСТИТУЦІЙНІ АСПЕКТИ РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Останнім часом погляди економістів та політиків все частіше звертаються до регіональної економіки. Існуючі рівні економічного аналізу, а саме макро- та мікрорівень не забезпечують комплексності досліджень, охоплення всіх площин національного господарства. Більше того, між ними сформувався своєрідний розрив. Тому актуальним стає завдання дослідження проміжної ланки, що пов'язує підприємства з народногосподарським комплексом – регіональної економіки. Саме цю мету ставить перед собою новий розділ економіч-

ної теорії, який отримав назву мезоекономіка. Праці, що з'явилися з цієї сфери знань, присвячені головним чином аналізу ринків та галузей економіки, механізмів їх функціонування. Меншою увагою дослідників користується територіальний аспект економічного розвитку. Можна констатувати недостатню розробку політекономічної теорії регіональної економіки. І це стоїть передусім економістів-неокласиків. У зв'язку з бурхливим розвитком в

© Л.А. Яремко, 2005

останні десятиріччя інституціональної теорії виникли сподівання, що саме їй вдасться ліквідувати теоретичну прогалину. І хоча цього ще не сталося інституційний інструментарій дозволяє це зробити.

Певні напрацювання у даному напрямку вже є. В їх числі варто відзначити праці американських економістів О.Вільямсона [6], Ф.Фукуями [3] та російських науковців А.Нестеренко [2], А.Олейника [9], які значну увагу присвятили аналізу проміжного (мезоекономічного) рівня економіки.

Проте і сьогодні відсутня довершена інституційна теорія регіональної економіки. Мета нашої статті - сформулювати деякі підходи до інституційного аналізу територіальних господарських комплексів.

Вихід на регіональний рівень економічного аналізу обумовлений низкою об'єктивних причин. Серед них слід вказати на глобальну тенденцію сьогодення: переходу "від централізації до децентралізації". Американський дослідник Джон Нейсбіт трактує її як один із мегатрендів, що визначились у 80-х роках минулого століття. Йдеться про перебудову суспільних, у тому числі і економічних відносин за принципом "знизу вверх". На думку автора, індустріальна система виробництва вимагає жорсткої централізації існування потужних ієрархічних структур. Натомість перехід до інформаційного суспільства супроводжується децентралізацією [1, с. 142]. І це стосується не лише механізмів прийняття політичних рішень, культурної ідентифікації регіонів, а й засад функціонування економіки. Врешті автор трактує децентралізацію як "могутній двигун соціальних перемін" [1, с. 189].

Іншою глобальною тенденцією є перехід людства від авторитаризму до демократії. Перший реалізується за допомогою розбудови та функціонування командно-адміністративної системи, надцентралізації політичних та економічних рішень. Демократія передбачає волевиявлення окремих людей, їх спільнот, у тому числі й територіальних. Зміна політичної системи створює передумови для існування регіо-

нальних економік. Адже існує певна кореляція між політичною та економічними системами країни.

Ще однією причиною економічної регіоналізації є зростання масштабів економіки та ускладнення господарського життя. Стрімко збільшується кількість господарюючих суб'єктів, множить число та різноманіття трансакції, наростають обсяги інформації – і все це утруднює економічну координацію, прийняття раціональних господарських рішень. Російський науковець А.Нестеренко встановлює п'ять основних способів економічної координації, серед яких основними визначаються ієрархічний та спонтанний. Проте в сучасних умовах жоден з них не задовольняє вимогам оптимальності. Справу може виправити залучення до них самоуправління, себто порядку "в якому права розпорядження передаються знизу вверх..." [2, с. 247] і який в найбільшій мірі відповідає регіональному рівню економіки.

Регіоналізацію економічного розвитку слід розглядати як організаційну форму, що відповідає сучасному рівню розвитку продуктивних сил. З інституційного погляду "економіка розглядається як еволюційна відкрита система, що відчуває постійні впливи зовнішнього середовища (культури, політичної обстановки, природи і т.і.) і реагує на них" [2, с. 77]. Логіка економічного розвитку разом із зовнішніми викликами обумовили економічну регіоналізацію. Ряд науковців заговорили про "переваги регіонів". Так, зокрема називається одна із праць американського дослідника А.Саксеніан [3, с. 285]. Ці "переваги" можуть бути обґрунтовані за допомогою інституційної аргументації, зокрема неінституційного інструментарію. В складі останнього на найбільшу увагу заслуговують відкриті американцем Р.Коузом ще в 1937 році і вперше опубліковані в статті "Природа фірми" трансакційні витрати. Він їх характеризує "як затрати використання цінового механізму" [4, с. 16], що включають витрати на збирання і обробку інформації, проведення переговорів з партнерами, укладання та захист виконання

контракту тощо. Саме зниження цих витрат, інтерналізація трансакцій пояснює мотиви існування фірм та організацій. Витіснення механізму цін і заміна його внутріфірмовими рішеннями помітно зменшують господарську невизначеність та ризики, пов'язані з ними витрати. Аргументація Р.Коуза щодо природи фірми може бути застосована і для характеристики міжфірмових відносин.

Тривале співіснування та взаємодія підприємств в рамках певного регіону перетворює їх відносини на "клієнтські", коли партнери добре знають один одного, ділову репутацію та комерційні можливості. Це зменшує витрати на пошук господарської інформації, укладання та юридичний захист виконання контрактів. Регіональна локалізація бізнесу не лише знижує трансакційні витрати, а й створює додаткові можливості для господарської співпраці.

Це особливо важливо в умовах ринкової трансформації української економіки. Руйнування старої (радянської) системи зв'язків породило кризу довір'я. Формування нової системи відносин є тривалим процесом. Додаткові проблеми створює нестиківка інститутів, що належать до різних економічних систем і притаманні кожній перехідній економіці, недовіра до владних інституцій (адміністрацій, судів тощо). Це викликало стрімке зростання трансакційних витрат. Заходами, що практикувалися для зменшення рівня недовіри між партнерами були зокрема бартер та передплата при поставках товарів. І сьогодні комерційна недовіра та підозрілість ще не усунуті. В цих умовах регіональні інститути такі як торгово – промислові палати, організації підприємців здатні послабити і зменшити опортуністичну поведінку господарських агентів (остання визначається як спосіб досягнення власного егоїстичного інтересу шляхом застосування обману).

Важливе місце в системі неоінституційних координат відводиться інституту довіри. Він відноситься до базових, констатуючих положень теорії. Довіра безпосередньо пов'язана з трансакційними витра-

тами. Зміст цих зв'язків є наступним: зростання довіри між контрагентами сприяє зниженню трансакційних витрат. Впевненість в партнерові зменшує рівень невизначеності, знижує небезпеку опортуністичної поведінки з його боку. А це означає зниження витрат на здійснення моніторингу та контролю за дотриманням контракту з боку іншого комерційного агента.

Фактор довіри є особливо вагомим при угодах з так званим неповним контрактом. Якщо контракт визначається як набір правил, що виражають взаємні очікування партнерів на основі обіцянок виконати певні дії, то неповний контракт виражає відносини, що характеризуються значною невизначеністю і наявністю механізмів реагування на непередбачувані події в ході реалізації угоди. Російський дослідник контрактних відносин А.Шаститко дає їм наступну характеристику: "Даний тип контракту відображає нездатність господарюючих суб'єктів передбачити і відобразити в умовах контракту всі події, що мають відношення до справи" [5, с. 81]. Звичайно, більшість реальних контрактів є саме такими і контрагенти діють в умовах значної невизначеності та ризику. Відомий теоретик неоінституціоналізму американець О.Вільямсон з цього приводу дотепно зауважує, що "проблеми економічної організації за відсутності фактора невизначеності були б відносно нецікавими" [6, с. 30]. Отже зростання взаємної довіри партнерів збільшує передбачуваність дій та зменшує трансакційні витрати.

Феноменом сучасного суспільно-економічного розвитку є стрімке зростання обсягів та значення інформації. Остання перетворюється у головний ресурс виробництва та розвитку, що характеризує сучасне суспільство як інформаційне. Володіння інформацією створює конкурентні переваги, дозволяє отримувати додаткові вигоди за рахунок контрагентів. Не випадково, однією із основних проблем сучасного господарювання стала інформаційна асиметрія – нерівний розподіл (володіння) інформаційного ресурсу.

Неоінституційна теорія приділяє значну увагу проблемі інформаційного забезпечення господарюючих суб'єктів і формування раціонального вибору. Обмеженість доступної інформації, неможливість отримати та застосовувати, необхідний для прийняття рішень масив інформації, не дозволяють господарникам діяти раціонально. Саме ці міркування лягли в основу створеної в 70-80 х роках минулого століття американським науковцем Г.Сайманом концепції обмеженої раціональності. Обсяг використовуваної інформації лімітується витратами, необхідними на її пошук та отримання. Тому існує обмеженість раціонального вибору, і раціональні з точки зору господарника рішення насправді є неоптимальними.

В умовах розширення економічних горизонтів, лавиноподібного наростання обсягів інформації все більш актуальною стає проблема неповної раціональності, оскільки це веде до зниження ефективності господарювання. Вихід із даної ситуації слід шукати на шляхах зміни організаційних структур бізнесу. Перехід до "інформаціоналізму" супроводжується "організаційною трансформацією". Інформатизація веде до зародження нової організаційної логіки [7, с. 138]. Йдеться передусім про перехід від вертикальної до горизонтальної організації бізнесу, про формування локальних територіальних організаційних структур. Такою організаційно-структурною одиницею виступає економічний регіон. Проглядається така закономірність: індустріальне суспільство тримається на централізації, постіндустріальне – потребує децентралізації. Регіональна взаємодія господарських агентів дозволяє зменшити простір невизначеності та обсяг господарських ризиків. У цьому зв'язку слід зважити на дві обставини. На першу із них вказує Ф.Фукуяма, зазначаючи, що «... переважний обсяг інформації, що стосується економіки, за своєю природою є місцевим.» [3, с. 268]. Можливість її отримання в рамках регіональних структур є більшою, а сама інформація – доступнішою. Друга – полягає у тому, що спілкування агентів,

постійні контакти між ними слугують додатковим каналом інформатизації, неформальної передачі знань. Адже, як зазначає англійський науковець Дж.Ходжсон, «набуття знань, про світ являє собою не тільки індивідуальний, а й соціальний акт» [8, с. 52]. Виходячи із зазначеного, логічно резюмувати, що в умовах всеохоплюючої інформатизації перспективними виглядають локальні бізнесові спільноти, в їх числі і територіальні.

Однією із закономірностей сучасного суспільного розвитку є локалізація економічної діяльності. Вона набуває різноманітних форм, починаючи від згадуваних ще А.Маршаллом, дістріктів до новітніх кластерів. Ця організаційна мозаїка свідчить, з одного боку, про пошук найбільш раціональних форм, а з іншого – про використання будь-яких можливостей локалізації бізнесу як способу захисту від зростаючих ризиків зовнішнього середовища. Поширеність цих практик в сучасному діловому світі дало підставу говорити про зародження «сітьового капіталізму», головною ознакою якого є локалізація трансакцій на певній території чи у визначеному колі агентів [9, с. 132]. Базовою одиницею цього устрою виступає «сіть». Саме ця інституція стала об'єктом прискіпливої уваги з боку неоінституціоналістів.

Розглянемо деякі із найбільш значних форм сучасних сітей, зокрема таку поширену на Сході як «кейрецу». На батьківщині почину – в Японії, цей термін означає "групування" і характеризує певну форму групування бізнесу, що охоплює різні сфери економіки. «Об'єднання являє собою групу добре знайомих один одному партнерів, в рамках якої на взаємній основі формуються очікування поведінки того чи іншого партнера» [10, с. 101]. За таких обставин зростає взаємна довіра, формуються відносини співробітництва. "Групування" включає не лише промислові чи торгівельні фірми, а й банки, що створює сприятливі умови для розвитку підприємництва, зокрема малого та середнього. В рамках цієї структури зростає степінь довіри, зменшується небезпека опортуністичних дій, зни-

жується потреба взаємного контролю. Виникає економічна система із зниженим ризиком, що дає значну економію на трансакційних витратах.

Ця організаційна форма, хоча і під іншими назвами, набула поширення в країнах Далекого Сходу. Із великою долею правдоподібності можна стверджувати, що якраз вона в значній мірі спричинилася до значного економічного поступу країн цього регіону.

Іншою поширеною формою “сіті” виступають господарські кластери. Виникнувши в Італії після другої світової війни, як засіб відродження зруйнованої економіки, вони швидко розповсюдилися по світу. Вони сьогодні є майже обов’язковою архітектурною формою сучасного бізнесу. Американський дослідник М.Портер характеризує їх як групу географічно близьких і взаємопов’язаних з ними організацій, що діють у певній сфері та взаємодоповнюють одна одну [11, с. 207]. Вони часто виходять за межі регіонів і навіть країн, і в той же час обмежуються лише одним видом діяльності. Наприклад, це може бути взуттєвий сільськогосподарський чи туристичний кластер. І все ж ця бізнесструктура створює додаткові ефекти продуктивності та конкурентні переваги. Як зазначає дослідник, значимість кластера як цілого, перевищує сумарну величину фірм, що його формують [11, с. 221]. Йдеться про те, що кластери сприяють зниженню трансакційних витрат, завдяки збільшенню степені довіри, обміну інформацією, нагромадженню технологічних та маркетингових знань.

Найскладнішою формою “сіті” виступає економічний регіон. В цій формі організації економіки на перший план виступає просторовий аспект. Головним завданням регіонального облаштування економіки стає підвищення її ефективності, зниження трансакційних витрат. Регіоналізація поєднує просторові, соціальні та нормативні аспекти діяльності. Географічна близькість, сусідство економічних агентів, безперечно, відіграють провідну роль. Локалізація господарських стосунків озна-

чає не лише економію на транспортних витратах, що само по собі дуже важливе, а й формування внутрірегіонального ринку, кращого з’ясування та задоволення існуючих потреб. Соціальна близькість, натомість, дозволяє подолати безликість обміну, тобто встановлення ділових стосунків з маловідомими і віддаленими партнерами, що вимагає багато зусиль (і коштів) для з’ясування їх комерційної репутації. У межах регіону відбувається персоніфікація господарських відносин, що веде до зростання передбачуваності дій партнера, зменшення ризиків та затрат по їх мінімізації. До того ж, з’являється можливість встановлення прямих контактів бізнесу і влади, доведення до адміністративних органів потреб підприємства, випрацювання адекватної ситуації регіональної економічної політики.

Інституційна близькість знаходить свій вираз у входженні економічних агентів в одні і ті ж організаційні структури, підпорядкуванням та діяльністю за одними і тими ж правилами, можливостями вирішення конфліктів під одним і тим же “дахом”. Такими регіональними інституціями виступають місцеві підприємницькі союзи, торгово-промислові палати, державні адміністрації тощо. До цього ж можна додати і регіональний протекціонізм в сенсі створення додаткових стимулів розвитку та захисту від деструктивних зовнішніх впливів.

Викладене дозволяє дійти наступних висновків.

- В сучасній економічній теорії виникла кризова ситуація пов’язана із нестиковкою мікро- та макrorівневого аналізу, слабкістю дослідницького апарату, щодо середньої ланки економіки. Поодинокі роботи з мезоекономіки не приділяють належної уваги територіальному (регіональному) аспекту організації економічної діяльності.

- Найбільший теоретичний доробок щодо вивчення локальних економік має неонституціоналізм. Концепції трансакційних витрат, сіткової організації бізнесу створюють методологічний інструмен-

тарій для дослідження регіональної економіки.

- Інституційний регіональний аналіз підводить до висновку, що локалізація господарської діяльності забезпечує підвищення її економічної ефективності. При цьому в умовах ускладнення комерційної діяльності, притаманних нашій добі, зниження трансакційних витрат є більш важливим і суттєвим за зниження витрат виробничих.

- Важливим чинником підвищення ефективності економіки України є краще використання регіональних можливостей, потенціалу територій.

Місцевий потенціал розвитку ще недостатньо вивчений і недостатньо використовується в планах соціально-економічного розвитку країни. Перефразуючи вислів великого російського вченого М.Ломоносова, можна сказати, що і Україна проростатиме своїми регіонами.

Література

1. Нейсбит Д. Мегатренди: Пер. с англ.- М.: ООО "Издательство АСТ: ЗАО НПП "Ермак", 2003.- 380с.
2. Нестеренко А.Н. Экономика и институциональная теория.- М.: УРСС, 2002.- 416с.
3. Фукуяма Ф. Великий разрыв. Пер. с англ.- М.: ООО "Издательство АСТ",

2003.- 474с.

4. Коуз Р. Природа фирмы./ В сборнике "Теория фирмы" -СПб.: Экономическая школа, 1995.- 534с.

5. Шаститко А. Неполные контракты: проблемы определения и моделирования // Вопросы экономики.- 2001.- № 6.- С.80-99.

6. Вильямсон, Оливер Е. Экономические институты капитализма: фирмы, маркетинг, укладання контрактів: Пер. з англ.- К.: Вид-во "АрТек".- 2001.- 472с.

7. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура: Пер. с англ.- М.: ГУ ВШЭ, 2000.- 608с.

8. Ходжсон Дж. Привычки, правила и экономическое поведение // Вопросы экономики.- 2000.- № 1.- С. 39-55.

9. Олейник А. Модель сетевого капитализма // Вопросы экономики.- 2003.- №8.- С. 132-149.

10. Баскакова М. Японская экономическая модель // Мировая экономика и международные отношения.- 2004.- №1.- С. 98-106.

11. Портер М. Конкуренция: Пер. с англ.-М.: Издательский дом "Вильямс".- 2000.- 495с.

Статья поступила в редакцию 10.01.2005

**Е.В. САДЧЕНКО, к.э.н., старший научный сотрудник,
Институт проблем рынка и экономико-экологических исследований НАН Украины**

ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫЕ АСПЕКТЫ РЕАЛИЗАЦИИ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО МАРКЕТИНГА

Реализация экономико-экологической политики возможна лишь при использовании совокупности мер, образующих механизм государственного воздействия на экономику природопользования. Инструментами экономико-экологической политики являются административные,

экономические и институциональные меры. В Украине в условиях трансформации рыночных отношений все больше растет интерес к теории «нового» институционализма. «Неоинституционализм» - это один из вариантов современного либерализма,

© Е.В. Садченко, 2005